

Kultura demokracije, nasilje in obet diha

V dobi politocena, ki jo zaznamujejo vojne in upad demokratične kulture, predlagamo premislek o t. i. respiratornem obratu v humanistiki. Vse od prve uporabe bojnih strupov leta 1914 na bojiščih prve svetovne vojne pa do sodobnih politik zraka z vsemi okoljskimi in družbenimi posledicami postaja zrak ključno vprašanje sodobnega časa. Kritična respiratorna humanistika izpostavlja univerzalno pravico do dihanja kot temeljni pogoj svobode. V svetu, kjer nasilje omejuje prostor dihanja in onemogoča preživetje številnih ljudi, mora prihodnja demokracija etiko diha iz rok bio- in tanatopolitike vrniti v središče skupnega bivanja in jo kot neodtujljivo vrednoto zapisati v srca državljanov.

V delu *The Ninth Bridgewater Treatise* (Deveti Bridgewaterjev traktat, 1837) je matematik in izumitelj Charles Babbage zapisal, da je »zrak sam po sebi ena ogromna knjižnica, na katere straneh je za vedno zapisano vse, kar je človek kdaj izrekel ali zašepetal«. Če na svet pogledamo z vidika t. i. respiratornega obrata v okviru humanističnih ved, ki ga zagovarjamo s somišljeniki na polju filozofije, antropologije, politične geografije in drugih ved, potem lahko prav skozi ta paradigmatični premik v humanističnih in družbenih vedah morda predlagamo pravičnejšo »ekonomijo diha«. Širše gledano se področje kritične respiratorne humanistike zavzema za radikalno demokratično prihodnost, zgrajeno na novooblikovanih atmosferah respiratorne enakosti, svobode in etike. Zgodovinsko gledano Peter Sloterdijk trdi, da se je 20. stoletje začelo leta 1914 s prvo uporabo plina na bojiščih prve svetovne vojne, in ta doba je vodila v grozovitosti holokavsta in strašne zločine v plinskih celicah.

V sodobnem času so vprašanja politike zraka izražena v različnih družbenih in političnih kontekstih.

V pričujočem prispevku, ki je nastal na podlagi predavanja, ki ga je prof. dr. Lenart Škof pred časom imel na Weatherheadovem centru za mednarodne zadeve na Univerzi Harvard v okviru seminarja *Kulturna politika: interdisciplinarne perspektive*, so predstavljeni nekateri vidiki prihodnje demokracije v dobi, ko se zdi, da razraščanju vojn in nasilja ter upadu kulture demokracije po svetu ne more biti konca. Rezultat premislekov o kritični respiratorni misli je tudi nedavno dokončano obsežno delo *Handbook of Critical Respiratory Studies: Breath and Air in Humanities and Social Sciences* (Springer 2026), ki sta ga uredila Lenart Škof in Magdalena Górska.

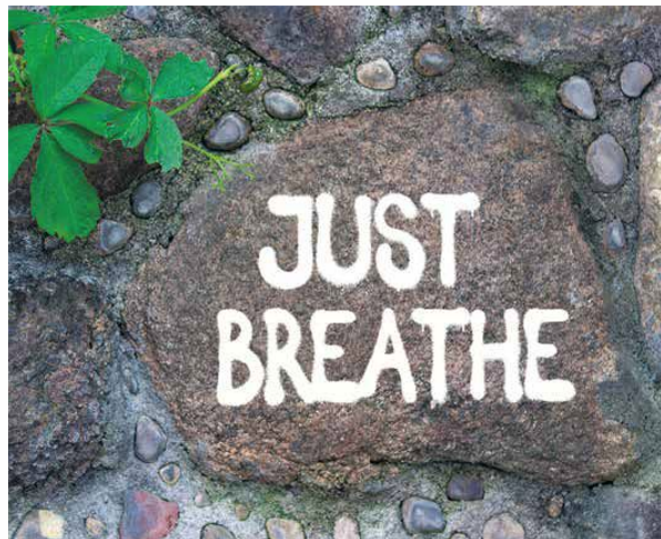
Lahko omenimo denimo različne vidike t. i. atmpolitike (policijski prijemi davljenja in uporaba solzivca), pojave t. i. brezdičnosti (tj. omejenosti diha), ki so bili vidni v času epidemije covid-19, nadalje v posledicah hudega industrijskega onesnaževanja po svetu (onesnaženost ozračja, smog, tudi bolezni črnih pljuč). Podnebna kriza – požari v naravi in prašni viharji – pa dodatno razgalja radikalno *nepravilno* porazdelitev slabega ali onesnaženega zraka po svetu.

Kakšne respiratorne arhive pa si moramo zamisliti v kontekstu vojn in ekstremnega nasilja, ki smo mu priča v zadnjih desetletjih (začenši denimo z genocidom v Ruandi)? Afriški filozof Achille Mbembe v svojem pronicljivem eseju *Univerzalna pravica do dihanja* (napisanem med pandemijo covid-19) trdi: »Nobenega dvoma ni, da se nebo zapira. Ujeta v primežu nepravilnosti in neenakosti je večina človeštva ogrožena zaradi velikega davljenja, medtem ko se občutek, da je naš svet v stanju odloga, širi daleč naokoli. (...) Prišel bo dan potem, vendar le z velikim prelomom, ki bo rezultat radikalne domišljije.« Mbembe trdi, da humanosti ni brez teles in da

se moramo za preživetje te že dolgo trajajoče vojne proti življenju – ki zdaj vključuje tudi vpliv digitalnega – vrniti k telesom in k živemu. V skladu s temeljnimi načeli respiratorne filozofije dodaja: »Vse te vojne proti življenju se začnejo z odvzemanjem diha.« Za Achebeja gre za univerzalno pravico do dihanja, ki je neizmerljiva in si je ni mogoče prisvojiti. In ta pravica je temeljni kamen demokracije.

Pred tem, leta 2015, je politični geograf in moj kolega Marijn Nieuwenhuis v reviji *Critical Legal Thinking* že objavil podoben esej z naslovom *Pravica do dihanja*, v katerem je obravnaval etično-politične krize, kjer se ranljivost političnih teles razkriva skozi policijske prijeme davljenja in naraščajočo uporabo solzivca po svetu (članek je bil napisan po smrti Erica Garnerja in Georgea Floydja). Nieuwenhuis trdi, da nam je zrak odvzet in *da ne moremo dihati*, in tako že pred Mbembejem opredeljuje ravnodušnost do življenja nasploh kot najglobljo obliko nasilja. Tako zapiše: »Pravica do zraka, kar velja opomniti, ni enako kot pravica do življenja. Zrak je pred življenjem, vendar je tam tudi takrat, ko življenja ni več. Ustvarja njegovo možnost. Kako zavarovati nekaj, kar je tako starodavno in elementarno kot telesno klicanje po zraku?« Kultura demokracije, ki jo predlagamo tukaj, je tako v svojem temelju ukoreninjena v teh skupnih atmosferah dihanja, ki so danes obkrožene in žal ogrožene z več strani z neko drugo atmosfero – atmosfero nasilja in vojn.

Pandemija covid-19 je bila ena od posledic obdobja antropocena. Vendar pa smo z različnimi osilbitvami kulture demokracije širom po svetu in z oblikami nasilja, ki se širijo po planetu, dejansko vstopili v dobo politocena. Politocen je tako naš novi izraz, ki zajema vladavino ljudi z neizmerno voljo do nasilja, utelešenih v preštevilih političnih voditeljih in njihovih služabnikih, ki idejo demokracije zatirajo in uničujejo do te mere, da je demokracija sama – podobno kot planet Zemlja v antropocenu – zdaj kritično ogrožena in ranljiva v razmerju do zunanjih političnih razmer, ki jo obdajajo. Od leta 2022 smo priča novim pandemijam – pandemijam nasilja – z vojnami v Ukrajini, Izraelu in Palestini, zdaj pa še v Iranu, kar povzroča upustošenje kultur, življenj in dihov preštevilih otrok, mater, očetov ... V kakšni kulturi demokracije torej živimo? ZDA, nekoč vzor demokracije, imajo zdaj ministrstvo za vojno, ki zveni popolnoma orwellovski: spominjo se samo štirih

Pozaba diha je eden najbolj odločilnih učinkov procesov modernizacije zahodnega človeštva in dobe razsvetljenstva. FOTO: Shutterstock

ministrstev iz njegovega romana 1984: ministrstva za resnico, ki nadzoruje informacije, medije, izobraževanje in propagando; ministrstva za mir, ki je odgovorno za vojno; ministrstva za ljubezen, ki vzdržuje red in mir s strahom, mučenjem in pranjem možganov, ter ministrstva za obilje, ki nadzoruje gospodarstvo in proizvodnjo.

Po mnenju Marijina Nieuwenhuesa se je v zadnjih nekaj stoletjih odgovornost za etiko dihanja vedno bolj selila s področij filozofije, religije in humanistike k naravoslovnim vedam (kot so kemija in sorodne discipline), to starodavno znanje pa je bilo prisvojeno in zlorabljeno za različne biopolitične in tanatopolitične namene. In to je tisto, kar imamo v mislih, ko trdimo, da je pozaba diha eden najbolj odločilnih učinkov procesov modernizacije zahodnega človeštva in dobe razsvetljenstva. To pa je očitno tudi politični problem. Nova kulturna politika diha mora biti sposobna priznati to vrzel in se poglobiti v obse-

žne etično-politične arhive zraka, kot je to lepo predlagal Charles Babbage – da bi pomagala zagotoviti prihodnost demokracije, v kateri univerzalna pravica do dihanja ne bi bila zapisana v zakone, temveč v srca njenih državljanov.

PROF. DR. LENART ŠKOF,
predstojnik Inštituta za filozofske in religijske
studije ZRS Koper

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa Mejna področja: območja kulturnega in družbenega sobivanja v dobi tveganja in ranljivosti (P6-0279), ki ga vodi dr. Lenart Škof. Finančno ga podpira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).